

УДК [94 : 930.85] (477) «192...»

DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2020.3\(31\).441](https://doi.org/10.33782/eminak2020.3(31).441)

ДІЯЛЬНІСТЬ «ЗМІНОВІХІВЦІВ» У ТРАДИЦІЯХ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ УКРАЇНИ У 1920-х рр.

Дмитро Гуцол

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського (Вінниця, Україна)

e-mail: hutsol_dmytro1@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2215-0619>

У статті розкрито «зміновіхівство» 1920-х рр. у традиціях суспільно-політичного життя України. Повернення до України «зміновіхівців» активізувало у республіці рух за розбудову національної культури. Встановлено, що широкі українські кола, які раніше уникали співробітництва з радянською владою, почали брати участь у роботі державних органів і громадських організацій. Відбувається активне залучення української інтелігенції до наукової праці, літератури, учительства тощо. Це дало поштовх до активізації всього культурного життя: виникають різноманітні літературні організації та групи, постають видавництва, театри, народжується нове кіномистецтво. Безперечно, «зміновіхівство» спричинило до послаблення сил української еміграції, яка доступними засобами продовжувала вести боротьбу за волю українського народу. «Українські зміновіхівці» постійно перебували під наглядом радянських каральних органів і згодом стали жертвами першої хвилі сталінських масових репресій.

Ключові слова: емігрантська інтелігенція, зміновіхівство, культура, національний рух, поворотництво, українізація, УСРР

Заснування радянської України у 1919 р., як майбутнього окремого національно-політичного утворення у державній системі союзу радянських республік, у поєднанні з певними успіхами суспільно-культурного будівництва 1920-х років, справило неабияке враження на українців, що проживали поза її межами. Результатом цього стало повернення значної частини українських емігрантів на батьківщину. Ця течія народно-політичної інтелігенції впродовж 1920-х років отримала визначення як «поворотництво», або «українське зміновіхівство». Відзначимо, що міжвоєнна еміграція колишньої Російської імперії відрізнялася від українського поворотництва за статком майнового забезпечення та соціальним складом, адже складалася переважно з представників поміщицтва та буржуазії.

Проголошення більшовицькою владою програми національно-культурного будівництва в УСРР сприяло поширенню ідей зміновіхівства серед української інтелігенції, яка внаслідок поразки у національно-визвольній боротьбі 1917-1921 рр. перебувала на еміграції. Із заявою про визнання радянської влади та підтримку її від імені своїх однодумців виступив у збірці «Борітеся – переможете» (Відень, 1921) М. Грушевський. Цю ідею підтримали лідери національно-визвольної боротьби В. Винниченко, А. Ніковський, П. Христюк, М. Чечель і багато інших. Зміновіхівство підштовхнуло до повернення в радянську Україну значного числа висококваліфікованої інтелігенції, більшість якої, на жаль, у 1930-ті роки була репресована та знищена. Розгорнувся так званий «зміновіхівський рух», який стимулювався тим, що в УСРР у цей час проводилася політика коренізації, що, зокрема, створювало більш сприятливі умови для розвитку українських національно-

культурницьких традицій.

Метою статті є обґрунтування діяльності «зміновіхівців» у традиціях суспільно-політичного життя України у 1920-х рр.

Явище «зміновіхівства» вже мало своє висвітлення у літературі. Так у збірнику «Українська політична еміграція 1919-1945: документи і матеріали» опубліковано документи українських і закордонних архівів, в яких міститься важлива інформація щодо суспільно-політичної діяльності української еміграції, відносини між різними її угрупованнями, у тому числі, і про ставлення до процесів, які мали місце в УСРР, зокрема, й до такого явища як «зміновіхівство»¹.

У монографії Г. Єфіменка, Я. Приймаченка та О. Юркової у ході розкриття становлення в Україні впродовж 1917-1938 рр. «радянського проекту» дається загальна характеристика причин і наслідків українського «поворотництва»².

Характеристику політичних доктрин і зміну політичних орієнтирів української еміграції 1920-х рр., аналіз методів дискредитації та розколу в колах українських емігрантів, до яких вдавалося більшовицьке керівництво, ґрунтовно досліджено у монографії В. Піскун³. Загальну характеристику українського поворотництва, як громадсько-політичної течії в українській еміграції, містять статті М. Мазипчука⁴. Позицію частини українських емігрантів у Чехословаччині щодо можливості повернення до України проаналізовано у праці О. Даниленка⁵.

У дослідженні А. Портнова⁶ і В. Масненка⁷ висвітлено причини виїзду до УСРР уродженців західноукраїнських земель, їх участь у політичних і культурних процесах, які відбувалися у ході проведення політики «українізації». В. Масненко відзначає, що саме діяльність «зміновіхівців» у традиціях суспільно-політичного життя України у 1920-х рр. сприяла становленню та формуванню української інтелігенції. Отож, аби кристалізувати адекватну позицію інтелігенції УСРР відповідно значимості в історії суспільства та формування її соціально-історичного типу в умовах становлення тоталітаризму, можна лише за умови врахування змін у науково-методологічному рівні праць та в еволюції загальних концептуальних підходів до вивчення цієї проблеми. Також варто мати на увазі ступінь нагромадження наукових знань.

Однак культурницький момент у діяльності «зміновіхівців» в умовах суспільно-політичного життя України у 1920-х рр. залишається у колі недостатньо вивчених проблем.

---

¹ Українська політична еміграція 1919-1945: Документи і матеріали / Ю.А. Левенець (співгол.), В.А. Смолій (співгол.) та ін. Київ: Парламентське вид-во, 2008. 928 с.

² Єфіменко Г., Приймаченко Я., Юркова О. Україна радянська. Ілюзії та катастрофи «комуністичного раю». 1917-1938 роки. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 352 с.

³ Піскун В.М. Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття): монографія. Київ-Нью-Йорк: «МП Леся», 2006. 672 с.

⁴ Мазипчук М. «Наши жовто-блакитные вехи существенно отличаются от трехцветных»: феномен «зміновіхівства» в українській політичній еміграції. URL: <https://commons.com.ua/uk/fenomen-zminovihivstva-v-ukrayinskij-politichnij-emigraciyi/>; Мазипчук М. Феномен «поворотництва»: чому українські емігранти повертались до СРСР // Світ-Інфо. 2019. 20 червня (№ 153). С. 10-11.

⁵ Касянов Г.В., Даниленко В.М. Сталінізм і українська інтелігенція (20-30-і роки). Київ: Наукова думка, 1991. 96 с.

⁶ Портнов А.В. Наука у вигнанні. Наукова і освітня діяльність української еміграції в міжвоєнній Польщі (1919-1939). Харків: ХІФТ, 2008. 256 с.

⁷ Масненко В.В. Суспільно-політичні позиції інтелігенції України в 1921-1928 рр.: дис... канд. іст. наук: 07.00.02. Київ: КПІМ, 1993. 239 с.

Революційні події 1917 р. здійснили кардинальні зміни на колишніх територіях Російської та Австро-Угорської імперій. Лютнева революція 1917 р. та подальше громадянське протистояння у Росії стали родинною ануляцією сім'ї Романових з утвердженням нового державотворчого спрямування за зразком комуністичного правління. Українці, які проходили службу в Дієвій армії Української Народної Республіки, Добровольчій армії, Робітничо-селянській Червоній армії й у складі інших білогвардійських формувань, у військах гетьмана Скоропадського та різноманітних повстанських загонах, активно взяли участь у збройній боротьбі проти загарбницького гніту та польської держави й імперії Габсбургів за утвердження Західноукраїнської Народної Республіки.

Перемога червоноармійців на Великій Україні, Галичині та Волині призвела до еміграції політичних сил УНР і ЗУНР та українців, які перебували на боці армій Денікіна та Врангеля. Представники цих політичних партій опинилися в еміграції та таємно пропагували широкий спектр суспільно-політичних традицій і поглядів національного характеру по всій Україні з-за кордону. Якщо представники УНР втікали від радянської влади, то прибічники ЗУНР – від буржуазно-демократичного режиму польських домагань. Водночас багато «уенерівців» все ж знайшли притулок у межах Польщі, тоді як інші «зунрівці» емігрували далі – на Захід⁸.

Більшість українських емігрантів осіли в країнах Центральної та Південної Європи, зокрема: Австрії, Німеччині, Польщі, Румунії, Чехословаччині, Югославії. Надалі до складу цього переліку додалися Франція та Бельгія.

Українська еміграція не визнавала ідентично соціальну структуру, що зароджувалася в Україні, де переважно проживало селянство (за кількістю селян у Російській імперії на 1897 р. рахується близько 93,1% етнічних українців). Наслідком цього була низька соціальна мобільність останніх і більш потужний політичний активізм робітничого населення із залученням інтелігенції до революційних подій. У 1921 р. в Празі, аби допомогти українським емігрантам, створюється Український громадський комітет, за контролем якого досліджувався стан еміграції українців і здійснювався їх реєстр. Згідно даних комітету, з 6 тисяч переліку українських емігрантів 55% за соціальним статусом були селянами, 13% – робітниками, 25% – інтелігентами та 7% належали до інших соціальних груп. За регіональним реєстром емігранти розподілялися так: на території Бессарабії – 0,8%, Буковини – 2,9%, Галичини – 40,9%, Лівобережжя – 19,3%, Кубані – 0,7%, Правобережжя – 29,9% тощо⁹.

Надалі, за межами українського кордону, еміграційні діячі почали осмислювати причини власних поразок та створювати нові тактики щодо перемоги опозиційних сил: хтось будував плани щодо повернення в Україну через більш ніж ймовірний крах більшовиків; інші орієнтувалися на прискорений зріст радянської держави. Наприклад, представники уряду УНР продовжували видавати закони в екзилі на початку 1920-х років і готувати повстання на території УСРР.

Отож, українська еміграція не відрізнялася монолітністю поглядів щодо власної політичної платформи. Підвищена конфліктність, деяке чванство та розбіжність інтересів представники партійних сил принесли старі суперечності в еміграційні

⁸ Касянов Г.В., Даниленко В.М. Вказ. пр. С. 5.

⁹ Мазипчук М. «Наши жовто-блакитные вежи существенно отличаются от трехцветных»: феномен «зміновіхівства» в українській політичній еміграції. URL: <https://commons.com.ua/uk/fenomen-zminovihivstva-v-ukrayinskij-politichnij-emigraciyi/>

осередки. Наприклад, у Відні більшість емігрантів не визнавали владу петлюрівського уряду УНР в екзилі, резиденція якого містилася у Тарнові (Польща). Саме з цієї причини колишні члени Директорії А. Макаренко, Ф. Швець і П. Андрієвський оголосили цей уряд нелегітимним¹⁰. Вони заснували Всеукраїнську національну раду як чинний опозиційний орган структурам УНР у Тарнові. П. Андрієвський та А. Макаренко вільно почали співпрацю з радянською дипломатією у столиці Австрії. Таким чином, переважна більшість віденської еміграції взагалі не визнавала Симона Петлюру. Однак, диктатор ЗУНР Є. Петрушевич саме в еміграції налагодив контакти з більшовиками та з прибічниками реставрації Російської імперії щодо легітимності Українського національного комітету на чолі з колишнім секретарем П. Скоропадського Сергієм Моркотуном.

Багато українських політичних і громадських діячів прямо закликали своїх однопідумців до повернення в Україну як до засобу посилення ідеологічної складової політики коренізації. Так, Ю. Тютюнник у листопаді 1923 р. у листі до Олександра Морозовського писав: «Україна українізується і цей процес тим швидше закінчиться, чим більше в наступі прийме участь елементів, що інтереси нації ставлять над усе»¹¹.

Доречно буде зазначити, що багато визначних українських політичних діячів із застереженням ставилися до ініційованих більшовиками змін у національній політиці. Зокрема, у липні 1923 р. С. Петлюра у листі до М. Шумицького дає таку оцінку політики «українізації»: «Большевики хочуть зробити з України до певної міри «Ельдорадо», допускаючи сьогодні не лише українські школи, гімназії та вищі трудові школи, а навіть переводячи формальну українізацію діловодства в адміністративних установах. Звичайно, все це переводиться з тенденцією в національні форми втиснути комуністичний зміст і спасти своє становище... Звичайно, це є чергова провокація більшовиків»¹².

Аналізуючи таке складне явище як «зміновіхівство», слід зазначити, що в українській історіографії існують амбівалентні твердження щодо причин його появи, масштабів і впливу та перебіг історичних процесів на теренах УСРР. Зокрема, у 1920-х рр. певні кола української еміграції взагалі ставили під сумнів існування такого явища як «українське зміновіхівство». Їх позиція ґрунтувалася на тому, що на відміну від «російського зміновіхівства», яке мало ідейний характер (бачення у радянській владі «собірателя землі руської»), українське «зміновіхівство» не мало ідейних підвалин. Єдиною ідеологічною основою для «українських зміновіхівців» могло б стати творення української державності, чого по суті не відбувалося тоді, коли започатковувався «зміновіхівський рух»¹³.

В. Винниченко у своїй статті «Поворот на Україну» дає таку оцінку цьому явищу: «Українське зміновіхівство не має ніяких ідейних підвалин... Вони й не соціалісти, не комуністи, й не націоналісти... переважно кримінальний елемент... злодю-

¹⁰ Касіянов Г.В., Даниленко В.М. Вказ. пр. С. 5.

¹¹ Верстюк В.Ф., Скальський В.В., Файзулін Я.М. (ред.). Юрій Тютюнник: від «Двійки» до ГПУ. Документи і матеріали. Київ: Дух і Літера, 2011. С. 243.

¹² Петлюра С. Статті, листи, документи / Українська Вільна Академія Наук у США, Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі. Т. 2. Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1979. С. 531.

¹³ Гуцол Д.О. «Українське зміновіхівство» в культуротворчому процесі в УСРР в 1920-х рр. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. 2020. Вип. 31. С. 47. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-31-45-52>

жки, авантюристи, політичні комісіонери»¹⁴.

У цій статті В. Винниченко, характеризуючи життя в СРСР після проголошення непу, підкреслює, що єдиною силою, яка «веде боротьбу з капіталістичною системою господарювання для досягнення спільної всім соціалістам мети – це комуністична партія, представлена в державно-політичному відношенні радянською владою». Аналізуючи ситуацію, що склалася, політик обґрунтовує думку щодо недоцільності на той час «радикальної зміни політичної системи в СРСР». Він зазначає, що: «Прийнявши диктатуру політбюро ВКП, є надія і можливість змінити цю диктатуру в соціалістичну, дійсну демократію працюючого безкласового колективу». Існування української державності, на думку автора, не викликає ніяких сумнівів. А звідси конкретний заклик для соціалістів-емігрантів «вертатися на Україну й брати участь в праці й боротьбі за соціалістичний устій»¹⁵.

До українських реемігрантів В. Винниченко використовує термін – «поворотовець», який ще раніше замість «зміновіхівців» пропонував вживати повноважний представник УСРР у Польщі О. Шумський¹⁶. В. Винниченко зазначає: «Поворотовець не є зміновіхівець та ще й український. І моя порада поворотовцям не боятися ніяких запідозрювань та закидів у зміновіхівстві. Коли вони перед самими собою почувають себе чистими, коли не хамствують і не плазують, їм нема чого ні боятися, ні соромитися. Переїхавши ж кордон України, вони перестануть бути поворотовцями і стануть громадянами української радянської держави»¹⁷.

Слід наголосити, що з плином років представники радянської влади продовжували підозріло, а часом – вороже, ставитися до інтелігенції, зокрема учительства. Так, в інформаційній записці керівника Тульчинського окрвдділу ДПУ УСРР секретарю Тульчинського окружкому КП(б)У про настрої інтелігенції округу за період з 1 жовтня 1927 р. до жовтня 1928 р. зазначалося: «Основну масу інтелігенції Тульчинського округу являє вчительство, яке, як і всю інтелігенцію, потрібно розбити на три різні групи: *перша* – лояльна до Радвлади, яку складають в більшості вихідці із селянського середовища – вчителі радянської формації... *Друга група* – зміновіхівці – малозначна, сюди ж можна віднести й нестійке вчительство, настрої якого змінюються відповідно до обставин. *Третя група* – антирадянська частина вчительства, в більшості складається із дореволюційного вчительства, негативно відноситься до шкільних реформ, вороже налаштована, з шовіністичними проявами і т.п.»¹⁸.

Зазначимо, що більшовицька влада упереджено та підозріло ставилася і до студентства вищих навчальних закладів. Зокрема, лише у Вінницькому Інституті народної освіти (ІНО) у травні 1925 р. перереєстрували лише 123 студенти із 199¹⁹. Дописувач журналу «Студент революції» Е. Невсипущий повідомляв, що політчистка «виявила» повну політичну малосвідомість, як випускного курсу, так і інших». Насамкінець, автор робить невтішний висновок, що «1-й випуск ІНО... залишається

¹⁴ Винниченко В.К. Поворот на Україну. Львів-Пшібрам: Друк. Наук. тов. ім. Т.Г. Шевченка, 1926. С. 23-24.

¹⁵ Винниченко В.К. Вказ. пр. С. 8-13.

¹⁶ Мазипчук М. «Наши жовто-блакитные вежи существенно отличаются от трехцветных»...

¹⁷ Винниченко В.К. Вказ. пр. С. 24.

¹⁸ Портнов А.В. Вказ. пр. С. 67.

¹⁹ Комарницький О.Б. Соціальні чистки студентського складу педагогічних вишів УСРР на початку 1920-х рр.: на матеріалах Правобережжя // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: науковий збірник. 2015. Вип. XI. С. 74.

зайвим тягарем для органів соціального виховання. Це ще не новий учитель. Лише окремі одиниці з них, після певної роботи над ними і під певним керівництвом зможуть принести якусь користь на освітньому фронті»²⁰.

У 1927 р. представник місцевої партноменклатури у своєму меморандумі до ЦК КП(б)У пояснював зосередження у Вінниці значних інтелектуальних кадрів вищої школи (14 професорів і 55 викладачів) таким чином: наявністю трьох вишів і науково-дослідної кафедри, прикордонним статусом регіону та історичним минулим (місто було центром «петлюрівщини»). Якщо взяти до уваги, що два із трьох вишів (ІНО і сільськогосподарський) були частинами колишнього Українського державного університету, що постав у роки національно-визвольних змагань, то всі три фактори, наведені секретарем окрпарткому КП(б)У, негативно характеризують політичні настрої у науковому середовищі міста²¹.

Не сприяло залученню української інтелігенції до вирішення завдань ні підняття освітньо-культурного рівня населення республіки, ні прийняття відповідних постанов партійного керівництва на зразок директиви ЦК КП(б)У «Про український актив», де йшлося про «притягнення до державної та господарчої діяльності представників української інтелігенції», ні проведення різних мобілізацій культурно-освітніх працівників, інструкцію проведення яких було затверджено 10.07.1920 р. на засіданні центральної міжвідомчої узгоджувальної комісії²².

Однак, тимчасова відмова більшовицького керівництва від воєнно-комуністичних методів управління державою призвела до появи нових тенденцій у партійній політиці в галузі культури. Це явище у західній історіографії отримало назву «політика непу в культурі», яка характеризувалася визнанням різних груп і течій, відмовою від дихотомії війни, визнанням проміжних сил («попутників»), державною підтримкою різних доктрин і стилів у художній творчості тощо²³.

Зокрема, лише на Поділлі зосереджувався значний науково-педагогічний потенціал. Особливе місце належало Кам'янцю-Подільському, який разом із Харковом, Києвом, Катеринославом та Одесою складав п'ятірку найбільших науково-освітніх центрів УСРР. У Подільській губернії на початку 1921 р. діяло два ІНО (у Вінниці та Кам'янці-Подільському), 16 педагогічних шкіл з трирічним терміном навчання, 8 шестимісячних педагогічних курсів, курси для підготовки соціальних працівників, старші класи (у рамках педкурсів) для підготовки вчителів початкової школи²⁴.

Певною мірою такі заходи нової влади покращили стан справ із підготовки учительських кадрів для шкіл краю, однак педагогічних працівників все одно не вистачало. У листопаді 1923 р. на I окружному з'їзді рад Кам'янецьчини йшлося про те, що «величезна маса дітей шкільного віку знаходиться поза школою..., в окрузі є ще села, де нема школи або вчителя».

Таким чином, із встановленням радянської влади було розпочато реалізацію політики, спрямовану на виховання нової інтелігенції, наділеної новим менталітетом і здатної завершити процес будівництва нового суспільства. Складно було ре-

---

²⁰ Ibidem.

²¹ Держархів Вінницької обл. Ф. Р-1941. Оп. 1. Спр. 15. Арк. 37.

²² Гуцол Д. Вказ. пр. С. 46.

²³ Kemp-Welch A. 'New Economic Policy in Culture' and its Enemies. *Journal of Contemporary History*. 1978. № 3. С. 449-465. DOI: 10.1177/002200947801300303

²⁴ Поділля в період відбудови народного господарства (1921-1925 pp.): зб. док. і матер. Вінниця, 1957. С. 318.

алізувати цю ідею на Поділлі. *По-перше*, значна частина української інтелігенції, яка брала активну участь у культуротворчому процесі в роки Української революції 1917-1920 рр., емігрувала за кордон. *По-друге*, певна кількість учасників революційних подій залишилася на теренах Подільського регіону. Вони повірили більшовицьким гаслам і продовжили займатися культурно-освітньою діяльністю. Щоправда, невдовзі більшість їх були усунуті радянською владою від наукової та культурницької діяльності як неблагонадійні. *По-третє*, на початку десятиліття політична ситуація на Поділлі була дуже складною: тривав опір широких верств населення утвердженню більшовицької влади в краї (повстанський рух, економічний спротив, відмова від участі у роботі радянських органів влади, ігнорування впровадження змін у культурно-освітній сфері тощо).

Поверненню української еміграції на рідну землю та залученню до співпраці з радянською владою безпартійної інтелігенції сприяли заклики до консолідації національних сил для творення української державності, які лунали і з України. Прикладом подібних звернень може бути відозва до українського суспільства та української радянської інтелігенції, підписана 66 представниками колишніх емігрантів і безпартійної інтелігенції, яку було озвучено на VIII Всеукраїнській конференції КП(б)У. В ній йшлося про щирість їх переходу на бік радянської влади та містилися заклики до єднання українських національно-культурних сил²⁵. У свою чергу представники нової влади гарантували емігрантам залучення їх до розбудови державних структур, можливість брати участь у роботі громадських організацій і, передовсім, займатися освітньою та культурницькою діяльністю.

Варто відмітити, що «українські зміновіхівці» представляли різні табори не лише в політичному, соціальному чи національному відношенні. Важливо враховувати і так званий територіальний фактор (з яких українських теренів вони емігрували: з підросійської України чи західноукраїнських земель). Слушною є думка А. Портнова, що мотивації до виїзду в УСРР емігрантів-наддніпрянців і представників західноукраїнської інтелігенції в чомусь збігалися, а чимось різнилися. Спільними були прагнення долучитися до державотворчого та культуротворчого процесів в УСРР, сподівання на вищі соціальні гарантії. Однак у галичан чіткішими були радянофільські настрої (особливо на фоні дискримінаційних дій польської адміністрації), що зміцнювалися браком особистих вражень і широкої інформації про реалії у Великій Україні. Для емігрантів із Наддніпрянщини значний вплив мало те, що у багатьох в Україні залишилися домівки, родичі тощо²⁶.

Однак, НЕП не призвела до політичного плюралізму. З тими, хто залишався в опозиції до радянської влади та «націонал ухильниками» у радах більшовицької партії, продовжувалася вестися нещадна боротьба. Зокрема, вже у серпні 1922 р. XII Всеросійська конференція ВКП(б) ухвалила резолюцію «Про антирадянські партії та течії»²⁷. Та й з тими, хто співробітничав з новою владою, час від часу проводилася певна «профілактика» (процес над «київським центром дій», депортація представників «старої» інтелігенції за межі України тощо)²⁸.

Можна погодитися з думкою М. Мазипчука, що українські «поворотівці», насам-

²⁵ Бюллетень. Бюллетень VIII Всеукраинской конференции КП(б)У (12-17 мая 1924 г.): Стеногр. Харьков: Пролетарий, 1924. С. 192.

²⁶ Портнов А.В. Вказ. пр. С. 74.

²⁷ Касянов Г.В., Даниленко В.М. Вказ. пр. С. 23.

²⁸ Гуцол Д. Вказ. пр. С. 49.

перед, вбачали у проведенні політики коренізації потенціал радянської влади в УСРР. Ставши одним із джерел активізації соціально-політичних процесів у 1920-х рр. в Україні, вони постійно перебували під наглядом радянських каральних органів і згодом стали жертвами першої хвилі сталінських масових репресій²⁹.

Отже, в основі ідеї соціально-політичних традицій «Українського змінівіхвства» в 1920-х рр. були постулати «політики непу в культурі», яка характеризувалася визнанням різних груп і течій, відмовою від дихотомії війни, визнанням проміжних сил («попутників»), державною підтримкою різних доктрин і стилів у художній творчості тощо. Однак, неп не призвела до політичного плюралізму. З тими, хто залишався в опозиції до радянської влади та «націоналухильниками» у радах більшовицької партії, продовжувалася вестися нещадна боротьба. Серед них переважно були політики, офіцери та солдати військової армії, які мали досить високий рівень суспільно-політичної свідомості. Таким чином, вони не стали приналежною складовою російської еміграції на Заході, але здійснювали власну гру, зокрема й щодо впровадження змін радянської влади. Недаремно відзначив про ті події М. Левицький в еміграції у Празі: «...точных копий в природе не бывает, и наши жовто-блакитные новые вехи существенно отличаются от трехцветных»³⁰.

Таким чином, діяльність «змінівіхвців» у традиціях суспільно-політичного життя України в 1920-х рр. варто розглядати як значиму силу в розбудові української державності, перспективи внутрішнього та зовнішнього розквіту. Не дивлячись на розкручування більшовицької репресивної машини, «змінівіхвство» однак все ж здійснило вплив на генезис національно-визвольного руху в радянській Україні.

REFERENCES

- Hutsol, D.O.** (2020). «Ukrainske zminovikivstvo» v kulturotvorchomu protsesi v USRR v 1920-kh rr. [«Ukrainian change of education» in the cultural process in the USSR in the 1920 s]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu im. Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istoriia*, (31), 45-52. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2019-31-45-52> [in Ukrainian].
- Kasiianov, H.V., & Danylenko, V.M.** (1991). *Stalinizm i ukrainska intelihentsiia (20-30-i roky)* [Stalinism and the Ukrainian intelligentsia (1920-30s)]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- Kemp-Welch, A.** (1978). 'New Economic Policy in Culture' and its Enemies. *Journal of Contemporary History*, 3, 449-465. DOI: <https://doi.org/10.1177/002200947801300303> [in English].
- Komarnitskyi, O.B.** (2015). Sotsialni chystky studentskoho skladu pedahohichnykh vyshiv USRR na pochatku 1920-kh rr.: na materialakh Pravoberezhzhia [Social purges of the student body of pedagogical universities of the USSR in the early 1920s: on the materials of the Right Bank]. *Ivan Ohienko i suchasna nauka ta osvita: naukovyi zbirnyk*, (XI), 71-78 [in English].
- Levenets, Yu.A. & Smolii, V.A. (Eds.)**. (2008). *Ukrainska politychna emihratsiia 1919-1945: Dokumenty i materialy* [Ukrainian political emigration 1919-1945: Documents and materials]. Kyiv: Parlamentske vyd-vo [in Ukrainian].
- Mazyrchuk, M.** (2018). «Nashy zhovto-blakytnye vekhi sushchestvenno otlychaiutsia ot trekhtsvetnykh»: fenomen «zminovikivstva» v ukrainskii politychnii emihratsii [«Our yellow-milestone milestones are significantly different from tricolor»: the phenomenon of «change education» in Ukrainian political emigration]. URL: <https://commons.com.ua/uk/fenomen-zminovikivstva-v-ukrayinskij-politichnij-emigraciyi/> [in Ukrainian].
- Mazyrchuk, M.** (2019, 20 June). Fenomen «povorotivstva»: chomu ukrainski emihranty povertalys do SRSR [The phenomenon of «turning»: why Ukrainian emigrants returned to the USSR]. *Svit-Info*. 20 chervnia (№ 153). Pp. 10-11 [in Ukrainian].
- Masnenko, V.V.** (1993). *Suspilno-politychni pozytsii intelihentsii Ukrainy v 1921-1928 rr.* [Socio-political

²⁹ Мазипчук М. «Наши жовто-блакитные вехи существенно отличаются от трехцветных»...

³⁰ Мазипчук М. Феномен «поворотівства»... С. 10.

- positions of the Ukrainian intelligentsia in 1921-1928]. (*Candidate's thesis*). Kyiv [in Ukrainian].
- Petliura, S.** (1979). *Statti, lysty, dokumenty* [Articles, letters, documents]. Vol. 2. Niu-York: Ukrainiska Vilna Akademiia Nauk u SShA [in Ukrainian].
- Piskun, V.M.** (2006). *Politychnyi vybir ukrainskoi emihratsii (20-ti roky XX stolittia)* [The Political Choice of Ukrainian Emigration (1920s)]. Kyiv, Niu-York: «MP Lesia» [in Ukrainian].
- Portnov, A.V.** (2008). *Nauka u vyhnanni. Naukova i osvitnia diialnist ukrainskoi emihratsii v mizhvoienii Polshchi (1919-1939)* [Exile science: Scientific and Educational activities of Ukrainian emigration in interwar Poland (1919-1939)]. Kharkiv: KhIFT [in Ukrainian].
- Pshuk, I.O. (Ed.)** (1957). *Podillia v period vidbudovy narodnoho hospodarstva (1921-1925 rr.): zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Podillia in the period of reconstruction of the national economy (1921-1925): a collection of documents and materials]. Vinnytsia [in Ukrainian].
- Verstiuk, V.F., Skalskyi, V.V. & Faizulin, Ya.M. (Eds.)**. (2011). *Yurii Tiutiunyk: vid «Dviika» do HPU. Dokumenty i materialy* [Yuri Tyutyunyk: from «Dviika» to the GPU. Documents and Materials]. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
- Vynnychenko, V.** (1926). *Povorot na Ukrainu* [Turn to Ukraine]. Lviv-Pshibram: Druk. Nauk. tov. im. T.H. Shevchenka [in Ukrainian].
- Yefimenko, H., Pryimachenko, Ya. & Yurkova, O.** (2017). *Ukraina radianska. Iliuzii ta katastrofy «komunistychnoho raiu». 1917-1938 roky* [Ukraine is Soviet. Illusions and catastrophes of «Communist Paradise». 1917-1938]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].

Dmytro Hutsol

(Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, Vinnytsia, Ukraine)

e-mail: hutsol_dmytro1@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2215-0619>

Activities of 'Zminovikhivtsi' in Traditions of Social and Political Life of Ukraine in the 1920s

The peculiar features of *zminovikhivstvo* ('change of signposts') in the social and political life of Ukraine in the 1920s are shown in the paper. An attempt is made to analyze *Ukrainian zminovikhivstvo* as a social and political movement among the Ukrainian emigrant intelligentsia, which supported the program of national and cultural construction in the Ukrainian SSR proclaimed by the Bilshovyks. The factors that influenced the decision of some Ukrainian emigrants to return to Ukraine are identified.

It is analyzed how *zminovikhivstvo* had influenced the differentiation of certain groups of emigrant intelligentsia in their attitude to political, social, economic and cultural processes in the Ukrainian SSR. It has been found out that the totalitarian regime sought to tightly control all spheres of public life, but members of the intelligentsia still managed to find an opportunity for creative search. During that period, new trends in party policy in the field of culture came into being. This phenomenon in Western historiography was called the 'NEP in culture', and was characterized by the recognition of various groups and trends, the rejection of the dichotomy of war, the recognition of interim forces (*poputnyky*), state support for various doctrines and styles in art, etc. The intelligentsia of Podilia did not stand aside from those processes, but became an active participant in them, played an important role in the construction of Podilia cultural life and the development of creative cultural processes in the Ukrainian SSR.

The return of *zminovikhivtsi* to Ukraine intensified the movement for the development of national culture in the republic. Various strata of Ukrainian society, which had previously avoided cooperation with the Soviet authorities, began to participate in the work of state bodies and public organizations. The active involvement of Ukrainian intelligentsia in scientific work, literature, teaching, etc. took place. That gave impetus to the intensification of all cultural life: there appeared various literary organizations and groups, as well as publishing houses, theaters, and new cinematography. Undoubtedly, *zminovikhivstvo* caused the weakening of Ukrainian emigration, which continued to fight for the freedom of Ukrainian people by

---

available means. *Ukrainian zminovikhivtsi* were constantly under the supervision of Soviet punitive authorities and later became victims of the first wave of Stalin's mass repressions.

Keywords: emigrant intelligentsia, *zminovikhivstvo*, culture, national movement, *povorotnytstvo*, Ukrainization, Ukrainian SSR

Надійшла до редакції / Received: 29.07.2020

Схвалено до друку / Accepted: 25.09.2020